УДК 343.819.3:343.852
DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.3.9

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІЗОЛЯТОРА ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УКРАЇНІ

Дубець В.Д.,
аспірант кафедри кримінології та інформаційних технологій
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0009-0003-4468-2453

Дубець В.Д. Соціально-правовий статус ізолятора тимчасового тримання як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням в Україні.

Попереднє ув'язнення є легітимною складовою системи кримінального правосуддя. Однак право на свободу особи та презумпція невинуватості вимагають дотримання чітких критеріїв щодо застосування та виконання цього запобіжного заходу.

Указані правила є фундаментальними гарантіями від незаконного (жорстокого) поводження з особами, ув'язненими під варту, які повинні діяти із самого початку поміщення цих осіб до ізолятора тимчасового тримання (ІТТ), у період їх перебування в попередньому ув'язненні, аж до їх звільнення чи подальшого переведення до виправної колонії.

Порядок поміщення правопорушників до ІТТ та їх розміщення, має бути регламентований нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України і наказами організаційно-розпорядчого характеру та здійснюватися за відповідною процедурою оформлення й закріплення фактичного перебування в місцях попереднього ув'язнення осіб, яких доставлено до цих установ конвоями правоохоронних органів або Національної гвардії України.

Встановлений порядок тримання в місцях попереднього ув'язнення, спрямований на регулювання діяльності адміністрації ізоляторів тимчасового тримання, не завжди і не на всіх здійснює позитивний вплив. Ув'язнені, як правило, перебувають у складній для них життєвій ситуації, а також далеко не завжди в доброзичливих стосунках у цьому середовищі.

На наш погляд, ув'язнений під варту, переносячи певні страждання, не стільки намагається адаптуватися до середовища, скільки просто змиритися з цим через причини і обставини, які безпосередньо від нього не залежать, оскільки його арешт не враховує волевиявлення людини, а, навпаки, він сковує особу і позбавляє її волі. Тому є підстави вважати, що порушення режиму в цих місцях не є пристосуванням до середовища, а, передусім, це незгода і небажання, іноді неможливість змиритися з умовами цього буття. Такий протестний варіант поведінки пов'язаний певною мірою і з недосконалістю стосунків та матеріальних умов, а також їх невідповідністю статусу особи, взятої під варту.

Ключові слова: ізолятор тимчасового тримання, тимчасове утримання, запобігання кримінальним правопорушенням, короткострокове утримання, попереднє ув'язненні, позбавлення волі.

Dubets V.D. Social and legal status of the temporary detention center as a subject of prevention of criminal offenses in Ukraine.

Pretrial detention is a legitimate part of the criminal justice system. However, the right to personal liberty and the presumption of innocence require that clear criteria be observed for the application and enforcement of this preventive measure.

These rules are fundamental guarantees against ill-treatment of persons in custody, which must apply from the very beginning of their placement in a temporary detention facility (TDF), during their pre-trial detention, until their release or subsequent transfer to a penal colony.

The procedure for placing offenders in ITTs and their placement should be regulated by regulatory legal acts of the Ministry of Justice of Ukraine and orders of an organizational and administrative nature and be carried out according to the appropriate procedure for registering and confirming the actual stay in places of pre-trial detention of persons who were delivered to these institutions by convoys of law enforcement agencies or the National Guard of Ukraine.

The established procedure for detention in places of pre-trial detention, aimed at regulating the activities of the administration of temporary detention facilities, does not always have a positive impact on everyone. Prisoners, as a rule, are in a difficult life situation for them, and also do not always have friendly relations in this environment.

In our opinion, a prisoner in custody, enduring certain suffering, is not so much trying to adapt to the environment as simply to come to terms with it due to reasons and circumstances that do not directly depend on him, since his arrest does not take into account the expression of a person's will, but, on the contrary, it fetters a person and deprives him of his freedom. Therefore, there are reasons to believe that violating the regime in these places is not an adaptation to the environment, but, above all, it is a disagreement and unwillingness, sometimes an inability to come to terms with the conditions of this existence. Such a protest behavior is to some extent also associated with the imperfection of relations and material conditions, as well as their inconsistency with the status of the person taken into custody.

Key words: temporary detention center, temporary detention, prevention of criminal offenses, short-term detention, pretrial detention, imprisonment.

Постановка проблеми. Ізолятор тимчасового тримання виконує ключову роль у системі запобігання кримінальним правопорушенням, забезпечуючи ізоляцію затриманих осіб для припинення їхньої злочинної діяльності, в системних недоліках, які обмежують ефективність ІТТ як суб'єкта превенції з урахуванням міжнародних стандартів щодо дотримання принципів законності, гуманізму, демократизму та соціальної справедливості в контексті адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Мета дослідження полягає в тому, щоб науково обґрунтувати ІТТ не лише як інструмент утримання обвинувачених та підозрюваних, а й як окремий суб'єкт профілактично-правової діяльності у системі запобігання кримінальним правопорушенням.

Стан опрацювання проблематики. Окремі аспекти кримінологічної інформації та її використання у запобіганні кримінальним правопорушенням досліджувалось у роботах вітчизняних науковців, зокрема у працях І.Г. Богатирьова, О.М. Джужи, А.П. Закалюка, Д.М. Куранди, О.Г. Колб, М.І. Фіалки, Фріс П.Л. та інших. Водночас питання ролі акцентують на балансі між превентивною обґрунтованістю ізоляції та правами людини, особливо в умовах війни. Аналіз показує прогалини: відсутність чіткого розмежування з ІТТ, проблеми з конфіденційністю адвокатських візитів та гіперцентралізацію в поліції, що обмежує превентивний потенціал.

Виклад основного матеріалу. Право на свободу має пріоритет. Воно розглядається як важливе право людини (ст. 29 Конституції України, ст. 5 Європейської конвенції з прав людини). Щоб привести національне законодавство у відповідність із згаданим положенням, воно не повинно лише повторювати текст Європейської конвенції, а, насамперед, має забезпечувати ефективні засоби судового захисту і чіткі, легкодоступні, прості в застосуванні, прозорі та недискримінаційні процедури [1, с. 417–418].

На нашу думку, на спрямованість особи щодо певного варіанта поведінки в цих умовах впливає і характер вчинених порушень режиму тримання, залежно від кримінального правопорушення, що їй інкримінують. При цьому мотивація поведінки ув'язненого може бути різною і не зовсім зрозумілою. Тому поряд з усвідомленням, зваженим, розумним волевиявленням у низці випадків проявляє себе і так звана «темна» воля людини (на нашу думку, це є проявом «кримінального свавілля»), яку й не зовсім ясно уявляє сам ув'язнений. Наприклад, порушення, пов'язані з вчиненням крадіжок (ст. 185 КК України). Як правило, ці порушення вчинюють неодноразово ті самі особи, що свідчить про недостатню ефективність дисциплінарних стягнень як запобіжного заходу.

Уважаємо, що важливу роль у дотриманні встановленого розпорядку дня відіграє ступінь адаптованості ув'язнених до умов життя, які змінюються у зв'язку з арештом. Така обставина певною мірою виступає своєрідним чинником неправомірної поведінки цих осіб. Водночас віковий критерій свідчить, що особи молодіжного віку (переважно 18–24 роки) частіше, ніж інші, вчиняють такі види порушень. Такий чинник слід брати до уваги під час профілактичної роботи з урахуванням кримінального правопорушення, що інкримінується цій особі.

Згідно зі ст. 1 і 2 Закону України «Про попереднє ув'язнення», останнє виконується як запобіжний захід щодо обвинувачуваного, підсудного, підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення та засудженого, вирок щодо якого не набрав законної сили, відповідно до завдань

кримінального судочинства з метою запобігання можливому ухиленню особи, взятої під варту від слідства і суду, перешкоджанню встановлення істини в кримінальній справі або заняттю злочинною діяльністю, а також забезпечення виконання вироку.

Що дійсно притаманно для тимчасового тримання і слідчих ізоляторів, так це функція ізоляції особи від суспільства. Однак проявляється ця функція в багатьох випадках по-різному, оскільки вона спрямована на досягнення різних цілей.

Таким чином, виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі природно не є функцією ІТТ. Це, насамперед, одне з похідних від головної функції завдання (підфункція), що стоїть перед даною установою поряд (або всупереч) з основною – тримання під вартою осіб як запобіжний захід.

На наш погляд, ІТТ, виконуючи вказаний запобіжний захід в інтересах органів дізнання, досудового слідства та суду, дійсно, відіграє забезпечувальну роль, але включити його в структуру названих органів, безумовно, не можна. Деякі інші функції тичасового тримання ізоляторів, безпосередньо не пов'язані з кримінально-процесуальною діяльністю, на нашу думку, недостатньо розкриті в юридичній літературі. Серед них І.Г. Богатирьов, зокрема, називає такі: організація і забезпечення охорони осіб, які перебувають у попередньому ув'язненні; організація та забезпечення нагляду за поведінкою цих осіб; організація та забезпечення спеціальної превенції; організація та забезпечення виконання приписів слідчих і судових органів [2, с. 73].

Водночас І.Г. Богатирьов не визначає таку функцію, як організація і забезпечення покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених, залишених для господарського обслуговування місця попереднього ув'язнення, що властива виправним установам закритого типу стосовно виконання ними покарання у виді позбавлення волі на певний строк. До того ж, в умовах ІТТ ця функція не є визначальною, вона забезпечує вирішення головного завдання – виконання попереднього ув'язнення під варту як запобіжний захід.

Отже, аналіз нормативно-правових актів і думок вчених з цих питань дають змогу дійти висновку, що законодавство розвивалося шляхом вживання термінів «місця позбавлення волі» і «місця попереднього ув'язнення під варту» у відповідному зв'язку до певного виду кримінального покарання та запобіжного заходу. У такому разі як місця позбавлення волі (ст. 63, 64, 393 КК України, у яких законодавець відмежовує поняття позбавлення волі від попереднього ув'язнення) необхідно розуміти лише установи, що виконують покарання у виді позбавлення волі[3]. Таким чином, попереднє ув'язнення під варту здійснюється в місцях, визначених Законом України «Про попереднє ув'язнення» [4], а також КПК України [5].

Серед вищезазначених місць попереднього ув'язнення за ознакою цільового призначення необхідно виокремити ІТТ як спеціалізовану установу для виконання запобіжного заходу у виді взяття під варту, а також одночасно для виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк стосовно категорії засуджених[6].

Висловлені позиції, на нашу думку, збігаються з цілями «Європейських пенітенціарних правил» щодо встановлення єдиних мінімальних вимог стосовно деяких аспектів управління пенітенціарними установами, які забезпечують тримання під вартою, і відповідного поводження з особами, позбавленими волі в рамках сучасної прогресивної системи [7, с. 169].

Теоретичний аналіз поняття інституту попереднього ув'язнення, виявлення його ознак, відмежування від інших понять, що характеризують юридичні явища – ось перше коло проблем, яких намагається торкнутися автор у рамках визначеного питання, а також дослідження другого кола проблем, пов'язаного з визначенням попереднього ув'язнення як одного з видів позбавлення волі, що здійснюється в ІТТ.

Зазначена проблема не може не торкнутися її розгляду саме в аспекті соціального управління процесами, пов'язаними з протидією і запобіганням кримінальних правопорушень в країні.

Зважаючи на те, що процес правового регулювання з трьох основних стадій – регламентації суспільних відносин, дії юридичних норм і реалізації суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, можна, відповідно, виокремити і три основні елементи його механізму: юридичні норми (що регламентують виконання попереднього ув'язнення), правовідносини (що виникають, змінюються і припиняються в процесі виконання запобіжного заходу), а також акти реалізації суб'єктивних прав й обов'язків (під час виконання запобіжного заходу). Крім цього, уважаємо за доцільне віднести до елементів дії механізму цього правового інституту – правосвідомість, правотворчість, правопорядок та законність, без яких, на нашу думку, неможливо досягти соціально-корисних

цілей під час застосування і безпосереднього виконання цього заходу. А в цьому разі цілями цієї специфічної «правової системи» є забезпечення кримінального судочинства в повному обсязі, соціальної справедливості й дотримання законних прав та інтересів людини і громадянина.

Таким чином, система правових цілей, що ми розглядаємо, являє собою певну ієрархічну побудову «дерево цілей», у якій окремі цілі конкретних правових норм (Закону України «Про попереднє ув'язнення» тощо) взаємодіють, взаємоконкретизуються і трансформуються в цілі правового інституту попереднього ув'язнення, а останні – у цілі кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого законодавства, оскільки інститут попереднього ув'язнення певною мірою обслуговує і забезпечує функціонування вказаних галузей. Отже, розглянуте співвідношення цілей різних рівнів можна, на наш погляд, розглядати як співвідношення загального, особливого й окремого (одиничного).

На наш погляд, доцільно під час визначення правової природи попереднього ув'язнення та виконання кримінального покарання в ІТТ зважати на те, які цей захід примусу має основні важелі державного впливу на суспільні відносини, його цілі і завдання, нормативно-правову базу правового регулювання, а також місце в системі дії Кримінальної юстиції України. Тому актуальним є визначення деяких понять, характерних для дії цього інституту.

Т.І. Нікіфорова у контексті «системи покарань, їх класифікації і правового регулювання виконання розглядав кримінальну відповідальність і покарання» як різновиди юридичної відповідальності, що є одним з видів державного примусу [8, с. 26–29]. Так, у межах цієї юридичної відповідальності й одного з різновидів державного примусу ми зробили спробу розглянути попереднє ув'язнення під варту, тому що удосконалення понятійного апарату є важливим засобом поглибленого дослідження й розширення нового наукового знання.

Розвиток правової категорії «попереднє ув'язнення під варту» пов'язаний з потребою усвідомлення й, певним чином, фіксування існуючого явища як специфічної форми державного примусу. При дослідженні цього важливого положення неможливо оминути увагою застосування таких логічних методів, як аналіз, синтез і теоретичне узагальнення.

На наш погляд, загальною основою для об'єднання певного кола специфічних правових норм, що регламентують правові засади і порядок забезпечення як попереднього ув'язнення під варту, так і покарання у виді позбавлення волі, є інститут. Чому саме інститут? Тому що цей правовий інститут, а не просто група (асоціація) правових норм, уособлює в собі цілісну специфічну систему державного примусу під час застосування цих заходів.

Розглядаючи «попереднє ув'язнення» як правовий інститут, що означає «установлення», ми маємо можливість визначити критерії відокремлення цього явища від інших правових структурних утворень, у тому числі від інституту покарання.

Як і будь-який державно-владний інститут, пов'язаний з такою гострою сферою суспільних відносин, що передбачають правообмеження у виді ізоляції від суспільства, застосування попереднього ув'язнення і кримінального покарання має органічну причетність до кримінально-правової, кримінально-процесуальної політики.

Зокрема, П.Л. Фріс у цьому контексті зазначає, що кримінально-виконавча політика визначає головні напрями правотворчої діяльності держави і правозастосовної діяльності відповідних державних органів у сфері реалізації кримінальних покарань. Водночас реалізацію кримінального покарання він вважає вторинною щодо кримінального закону і кримінально-правової політики. Визначальний вплив кримінально-правової політики на кримінально-виконавчу політику, як зазначає автор, реалізується через визначення загальних напрямів кримінально-правової репресії. До того ж кримінально-виконавча політика не є пасивним відображенням кримінально-правової політики, вона визначає цілі, принципи, стратегію і напрями функціонування кримінально-виконавчої системи, основні форми і методи реалізації кримінального покарання і, водночас, здійснює зворотний вплив на формування правової політики держави у сфері боротьби зі злочинністю загалом, і кримінально-правової політики зокрема [9, с. 17, 18]. Однак, на нашу думку, у цьому розподілі структурних напрямів кримінальної політики відсутній такий елемент (аспект), як діяльність держави із забезпечення виконання не вироків суду, а судових приписів, пов'язаних із кримінальним судочинством (зокрема, взяття під варту як запобіжний захід).

На наш погляд, саме невизначеність цього аспекту діяльності з позиції кримінальної політики призводить до подальшої невизначеності окремих напрямів цієї політики, пов'язаної із забезпеченням виконання попереднього ув'язнення, що позначається на законодавчому та правозасто-

совному рівнях цієї сфери діяльності. Отже, невизначеність інституту попереднього ув'язнення в межах кримінальної політики, його співвідношення з іншими структурними елементами цієї політики ставить перед вченими і практиками логічне запитання: до якої галузі права віднести вказану державну функцію? На наш погляд, вихідними засадами для інституту попереднього ув'язнення є фактори, що визначаються такими напрямами:

а) кримінально-правовим, пов'язаним з криміналізацією чи декриміналізацією діянь (без визначення якої не може йтися про взяття особи під варту);

б) кримінально-процесуальним, пов'язаним з кримінальним судочинством, яке конкретно регламентує порядок застосування компетентними органами такого запобіжного заходу, як попереднє ув'язнення;

в) кримінально-виконавчим (пенітенціарним**)**, що визначає порядок регулювання умов тримання, регламентації правового статусу ув'язнених, забезпечення режиму й охорони та ін.;

г) кримінологічним, що на ґрунті вивчення феномена злочинності, її причин й умов визначає головні напрями і засоби запобіжного впливу, і саме кримінологічну сутність цього засобу у виді взяття під варту, а також запобігання злочинам у місцях попереднього ув'язнення.

Відповідно до змісту цього напряму кримінальної політики як багаторівневого і багатоаспектного поняття, вважаємо за доцільне виокремити такі його рівні, що не суперечать поняттям, висловленим О.М. Джужею стосовно визначення кримінально-виконавчої політики [10, с. 23, 24]

1) концептуальний рівень, що передбачає розроблення теоретичних основ і наукові дослідження, які дали б змогу сформувати й обґрунтувати ідеї запобіжних заходів відповідно до закону та загальнолюдських цінностей і принципів моралі;

2) законодавчий рівень щодо забезпечення розроблення нових й удосконалення чинних правових основ діяльності системи попереднього ув'язнення відповідно до державної кримінальної політики;

3) нормативний рівень, що передбачає формування на основі Конституції та чинних законів й удосконалення відомчої та міжвідомчої нормативної бази, що регламентує діяльність державних органів у цій сфері;

4) управлінський рівень щодо організації та здійснення керівництва реалізацією правозастосовного та запобіжного процесу керівництва практикою в системі попереднього ув'язнення, її підрозділів та забезпечення належного й ефективного застосування сил, засобів, форм і методів впливу;

5) правозастосовний рівень, що являє собою безпосередню правозастосовну діяльність посадових осіб місця попереднього ув'язнення у сфері виконання запобіжних заходів та забезпечення режиму тримання.

Питання концептуального визначення попереднього ув'язнення, на наш погляд, слід розглядати як різновид запобіжного заходу примусового характеру, як один з напрямів правоохоронної і правозастосовної діяльності, спрямованої на протидію злочинності. У цьому контексті ці напрями діяльності присутні і в інституті кримінального покарання.

Висновки. Ізолятор тимчасового тримання (ІТТ) у системі запобігання кримінальним правопорушенням в Україні виступає не просто як апарат примусового утримання, а й як спеціалізований суб'єкт комплексної правово-соціальної діяльності, спрямованої на забезпечення кримінально-процесуальної безпеки та профілактику рецидиву. Його соціально-правовий статус є похідним із статусу органів досудового розслідування і визначається як інституційною, так і міжнародно-правовою складовою. Соціально-правовий статус ІТТ в Україні постійно модулюється міжнародними стандартами (Європейська конвенція з прав людини, стандартні мінімальні правила ООН щодо утримання арештованих тощо), що перетворює ІТТ з чисто поліцейського закладу у інститут поводження з особами, які перебувають під владою держави. Це означає, що ІТТ має обмежений (ізоляційний, але не каральний) статус суб'єкта, який одночасно забезпечує виконання кримінально-процесуального примусу, реалізацію прав ув'язнених (право на життя, недоторканність, медичну допомогу, зв'язок із адвокатом, життєвий рівень тощо) та відповідає за моніторинг умов тримання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дяченко Е.В. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою: особливості, цілі та підстави застосування. *Юридичний науковий журнал*. №3 2025 року. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/98.

2. Сучасна пенітенціарна система. Виклики та рішення в умовах воєнного конфлікту: матеріали проф. наук. конф. (м. Чернігів, 29 травня 2025 р.) / Пенітенціарна академія України. Чернігів: ПАУ, 2025. 230 с. https://pau.edu.ua/wp-content/uploads/2025/07/ %D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%A3%D0%9A%D0%A0_2-3.pdf.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1129-15.
4. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 черв. 1993 р. (із змінами від 2024 р.) Відомості Верховної Ради України № 35 ст. 360. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-05.
6. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 черв. 2005 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2713-15.
7. Європейські пенітенціарні Правила, Права людини і професійні стандарти для працівників міліції та пенітенціарних установ. Амстердам – К., 1996. С. 169.
8. Нікіфорова Т.І. Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру: навчальний посібник. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 175 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/7867.
9. Фріс П.Л. Нарис історії кримінально-правової політики України: монографія; [за заг. ред. М.В. Костицького]. Київ: Атіка, 2005. 122. URL: http://hdl.handle.net/123456789/2268.
10. Кримінально-виконавче право України: підруч. / [О.М. Джужа, І.Г. Богатирьов, О.Г. Колб та ін.]. К.: Атіка, 2010. С. 23–24.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026
Дата публікації: 10.05.2026

© Дубець В.Д., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0